

Nevelik ugled i uticaj naših časopisa u kulturnom i društvenom životu, mali tiraži i slaba cirkulacija ideja, već dugo nameću razgovore o časopisnoj krizi. Piše se, govori i misli da su naši časopisi danas, kao retko kad ranije, nedovoljno živi, osrednjački, neaktuelni i bezučinski. Analiza svih nedovoljstava stvaralačkog klimom, izdavačkom delatnošću, položajem pisaca i naučnih radnika koncentriše se na časopise. Ali, tvrdjenjima da je naša stvaralačka klima besplodno inertna zato što je takvom čine časopisi, suprotstavlja se sve češće mišljenje da je stanje časopisa upravo posledica besplodno inertne stvaralačke klime. Časopisi zato postaju simbol čitavog niza otvorenih društvenih i kulturnih problema o kojima treba javno diskutovati.

Najbrojniji i najpovršniji kritičari časopisa uveravaju u to da bi se stanje časopisnog života i stvaralaštva bitno popravilo jednostavnim zamenom postojećih uređivača drugim, svežijim i spretnijim, koji bi doneli nove koncepcije, nove ideje i uneli živost u našu stvaralačku atmosferu.

U Srbiji je, međutim, samo za poslednje dve tri godine došlo do redakcijskih promena u gotovo svim časopisima i to: u *Dnevniku*, *Matice srpske*, *Poljima*, *Vidcima*, *Gledaštima*, *Savremenuku*, delimično i u *Književnim novinama*. Samo još *Književnost* nije zahvatio vetar promene. Nijedna od tih redakcijskih izmena nije ostala bez posledica po njihovu fizionomiju, prisustvo i značaj. Postoji čak i uverenje da se upravo zbog tih izmena situacija bar u nekim časopisima, ako ne i u celini — poboljšala. Srećnije i češće promene verovatno bi još više intenzivirale časopisnu aktivnost. Ali sve ove redakcijske promene nisu bitno izmenile i samu časopisnu situaciju. One pokazuju da je lični udeo uređivača samo jedan od činilaca; tek kad se on sveđe na pravu meru može da se pride kompleksu problema koji podrazumevaju razgovori o časopisima.

Božidar Perković je nedavno izneo tezu, doduše usmeno, da su naši časopisi danas s formalno tehničke, dakle redakcijske strane, na višem nivou nego što su ikad dosada bili. Formalno-tehnička, redaktorska strana časopisa, prema tome, sigurno nije ono što sadašnju stvaralačku klimu čini inertnom. Časopisi izlaze i danas redovno i sa većim obimom raznovrsnog materijala, nego što su izlazili ranije, ali ne deluju istom sadržajnom snagom, nemaju značajnijih efekata i domaćaja. Tu su koreni primedaba da su časopisi bez precizne koncepcije, jasne orijentacije, izrazite baje, da razlike u uređivačkoj politici pojedinih redakcija nisu dovoljno uočljive. Prave razlike ne pokazuju se, u formalno-tehničkim redakcijskim zamislima (čak i angažovanost u našim uslovima sve više ima formalnu obeležje); prave razlike se ispoljavaju tek na bolju mišljenja, u jasnom iskazivanju ideja za koje bi se časopis zalagao.

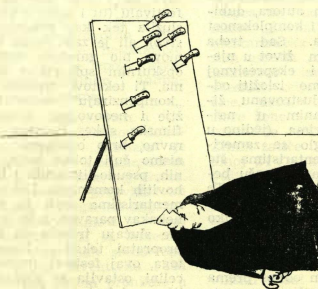
Otvorajući diskusiju o ulozi i funkciji časopisa danas, Polju su pružila svakome mogućnost da iznese svoj kritički stav prema postojećim časopisima i da izloži i brani sopstvene koncepcije. Pokazalo se, međutim, da je lakše govoriti o nedostatku tuđih koncepcija, ili koncepcije uopšte, nego iznositi svoje sopstvene. Zahveći da se stvori živ, smeo, agiln, aktuelan časopis, na koji se praktično svodi sve razmišljanje o „časopisu s koncepcijom“ nisu ni nepoznati: od toga polaze svi, pa i postojeće redakcije, čak i redakcije časopisa sa izrazito akademskom namenom. Pitanje: kako stvoriti živ list ili časopis, skoro je identično sa pitanjem: kako ukazati na prave probleme i kako se suočiti s njima na nivou koji nije dnevno aktuelan i koji prema tome pripada štampi. Časopis traži nešto više. Da bi se reagovalo pomoću svežih tekstova i svežih ideja i da budu tribine. Nevolja je što impulse koji su im potrebni ne dobijaju baš na stvaralačkom planu. U vreme velikih idejno-estetskih konfrontacija prošle decenije nominalni uređivači časopisa nisu morali posebno da se trude, kao što to danas moraju, da svoje časopise posebno individualizuju i orijentuju. Prirodno okupljanje autora po afinitetima i bliskim idejno-estetskim stavovima, konstatacija da samim razvojem tokovima ono što zovem „časopisnom orijentacijom i koncepcijom“. Danas se i na samu ideju o udruživanju po afinitetima reaguje sa raznih strana negativno.

U najživljem periodu naše posleratne literature, od 1952—1957. godine, osnovana

je i većina najznačajnijih posleratnih časopisa: *Svedočanstva*, *Nova misao*, *Vidici*, *Savremenik*, *Delo*, *Polja*, *Izraz* — svi u razmaku od pet godina. Oni su se javljali kao posledica (a ne uzroci) jedne stvaralačke atmosfere i stanja duhova i postavljali glasila uglavnom već formulisanih ideja i potreba, jer su i bili pokretani da bi se njima nešto kazalo, branilo i afirmisalo, a ne samo da bi se pravio „živ“ časopis, ili da bi se imao časopis kao lična i grupna pozicija, kao što je to bilo nekoliko godina kasnije.

Polarizacije realizam-modernizam, modernno-konzervativno, avangardno-tradicionalno, novo-staro, od pre desetak godina, nisu još sasvim prevaziđene ni u časopisima ni u sadašnjoj idejno-estetskoj sferi uopšte. Na tim polarizacijama bile su angažovane i podeljene najelitnije nacionalne književne snage i to u najvećem naponu svog stvaralačkog potencijala. Platforma za otvorene dijaloge i sukobe,

funkcija časopisa danas

za razrešavanje idejno-estetskih protivrečnosti, nije se stvarala ni brzo ni odjednom nekakvim redakcijskim dogovorima i koncepcijama, nego se kristalizovala blizu dve decenije. Dijalozi i sukobi iz prošle decenije imali su svoju predigru još u predratnim vremenima oko *Pečata* i *Naše stvarnosti*. Nekoliko generacija stvaralaca ostale su i do danas emocionalno, duhovno, psihološki vezani za svoje nekadašnje primordijalne preokupacije. Mnogi od njih su izgođeli u tim sukobima ili se stvaralački iscrpili u opštim preokupacijama: sama njihova književno-umetnička svest ostala je u problemskim okvirima šeste decenije, sasvim nemoguća da te okvire prevlada i da se uputi novim, svežijim tokovima.

Posledice tog duhovnog angažovanja subinski su osetile i mlađe generacije. Ima već desetak godina kako su pravi razlozi i za te polarizacije i te dileme prestali, a njihov pritisak na duh i misao sadašnjih generacija još uvek je ogroman; njihovi recidivi i danas su svuda prisutni. U konstelaciji časopisa, u međuljudskim odnosima, u još uvek vladajućim idejama i načelima. Sve se promenio i ništa sada nije kao proleće decenije, ali te promene nisu ni toliko velike ni toliko duboke da označe jedno sasvim novu situaciju. U *Delu* i *Savremenuku*, na primer, više nisu ni isti saradnici, ni isti uređivači, ali jesu njihovi naslednici: sukobi su prestali, ali sve barijere nisu prevaziđene i dijaloga na novim osnovama još nema. Časopisna kriza nije mogla sasvim da se izbegne. Nastojanja pojedinih redakcija da se stvori diskusiona atmosfera i po cenu obnavljanja starih sukoba, ubrzo su splasnjavala: povratak na stare polarizacije i stare vidove dijaloga nije imao ni svrhe ni perspektive.

Nizom izdavačkih poduhvata u Srbiji (na čiju se časopisnu situaciju ovaj tekst uglavnom i odnosi) i na čitavom srpsko-hrvatskom jezičkom području, i sve primetnijim nastojanjima gotovo svih časopisa, učinjeno je poslednjih godina, bez potresa i krupnih najava da najmodernija evropska i svetska misao počne intenzivnije da se infiltrira u naš duhovni i stvaralački život. Počeli te preorijentacije nisu obeleženi nijednim događajem i ni jednom posebnom akcijom. Izgleda čak da ta preorijentacija nije ni dovoljno uočena ni komentarisana, verovatno i zato što je vršena u postojećim časopisima, tiho i bez dramatičnog kidanja sa dominantnim preokupacijama iz prošle decenije. Sudeći po prevedenim knjigama i člancima i po odjeku na koji nailaze, interesovanja ni društveni organi nisu poštovali princip javnosti rada; kulturna politika je u ovoj oblasti još uvek neaktivna i neodređena. Tako u vreme izrazite poplave revijalno-zabavne i komercijalne periodike, nema nijednog novooosnovanog časopisa ili ozbiljnog lista. Strah od rizika i odgovornosti doveo je mnoge samoupravne organe do gubljenja sluha za nove inicijative, a sama potreba rizika nije ni stimulisana ni iziskivana. Nemamo, na žalost, časopisa koji se brzo pojavljuju i brzo gasne, kao što nemamo ni reprezentativne časopise (kao, recimo, nekadašnji SKG) koji bi okupljali probranije saradnike i vodili reprezentativnu politiku. Upravlilovka u doveljanju sredstava (na pr. kod *Delu*, *Savremenuka* i *Književnosti* u Beogradu), što znači i upravilovka u politici, lišili su nas i same mogućnosti da imamo reprezentativni časopis, pa ni stimulisana komunistička borba. Politika da se svi zadovolje i da niko ne bude zadovoljan, mogla je samo da stimuliše bezbožnost i odsustvo vrednovanja. Pri sadašnjim uslovima nikom nije dato da se potpuno ostvari: ni grupe, ni pojedinci, ni tendencije; inertno se i uporno čuva status kvo. Već se zabavilo pod kojim okolnostima i uslovima, ko, kad i kako, praktično, može da dobije časopis ili da ga izgubi.

Časopis, kao institucija, kao glasilo i kao instrument javnog delovanja, potcenjen je danas pre svega materijalnim sredstvima koja dobija za obavljanje svoje funkcije. Ta sredstva ne dozvoljavaju

osavremenjavanja misli i ideja u integritatskim nastojanjima ka svetskim misaonim tokovima. Tek kad se to novo jasno deklarise i odredi prema starom, moćić, eventualno, opet da dođe do oseljenih polarizacija novo-staro, savremenno-savremeno, avangardno-konzervativno. Život u časopisima može da nastupi tek kad iza tog novog budu stajale određene stvaralačke snage, ličnosti koje će pokušati nešto vrlo određeno da negiraju i afirmišu.

Tendencija osvežavanja i avangardizma nije više svojstvo i privilegija nijednog časopisa. Nosilaca novog i savremenog ima gotovo svuda; dosad nisu ni imali potrebe da se okupe oko jednog glasila. The literarne godine u kojima živimo — ko zna kakav nam nemir pripremaju. Da bi se obavili magistrinalni poslovi koji našoj kulturi nedostaju potrebno je i vreme i tišina i ozbiljan rad. Ukoliko je poslednjih godina značajnijih plodova i bilo u našoj

koncepcije atmosfera perspektive

PETAR MILOSAVLJEVIĆ

šim časopisima ima, one dolaze pre svega književnosti, oni su dolazili najpre od izdavačkih delatnosti, preko novih edicija i izdavačkih poduhvata. Noltova biblioteka *Sazveđa* na primer, u osavremenjavanju i produbljivanju naše stvaralačke misli odigrala je značajniju ulogu nego većina naših časopisa. Samo kroz kvantitativno narastanje novoga, kroz sazrevanje budućih nosilaca naše književno-teorijske misli i kreativne književne prakse, može da dođe ono čega u sadašnjoj situaciji nema: prodor novih ideja i nova stvaralačka klima. U vreme kad štampa, radio, TV svojim prednostima potiskuju časopise sa plana informativnog i strogo aktuelnog, njihova prevashodna dominacija ostaje u sferi ideja. U ovom trenutku apatičnosti i nedovoljne cirkulacije ideja, kad je veoma teško i tri čoveka naći da se angažuju oko jednog zajedničkog poduhvata, nemoguće je uskoro očekivati spektakularne preokrete: časopisima ostaje da bez mnogo ulizanja i sa punom svešću o situaciji daju najveći mogući udeo u dinamičnijem sazrevanju i preobražanju naše savremene stvaralačke misli i prakse.

III

Krajem prošle godine grupa mladih filmskih radnika i kritičara izdala je prvi broj „F-a“, predloga za časopis filmske omladine Srbije“. U Beogradu je poslednjih godina bilo još nekoliko inicijativa za pokretanje novih časopisa. Nijedna od tih inicijativa nije prihvaćena. U javnosti se, sem usmenih priča, uglavnom i ne zna ni ko su bili inicijatori ni sa kakvim programima, ni zašto se njihovim inicijativama nije išašlo u susret. Ni stvarajući ni društveni organi nisu poštovali princip javnosti rada; kulturna politika je u ovoj oblasti još uvek neaktivna i neodređena. Tako u vreme izrazite poplave revijalno-zabavne i komercijalne periodike, nema nijednog novooosnovanog časopisa ili ozbiljnog lista. Strah od rizika i odgovornosti doveo je mnoge samoupravne organe do gubljenja sluha za nove inicijative, a sama potreba rizika nije ni stimulisana ni iziskivana. Nemamo, na žalost, časopisa koji se brzo pojavljuju i brzo gasne, kao što nemamo ni reprezentativne časopise (kao, recimo, nekadašnji SKG) koji bi okupljali probranije saradnike i vodili reprezentativnu politiku. Upravlilovka u doveljanju sredstava (na pr. kod *Delu*, *Savremenuka* i *Književnosti* u Beogradu), što znači i upravilovka u politici, lišili su nas i same mogućnosti da imamo reprezentativni časopis, pa ni stimulisana komunistička borba. Politika da se svi zadovolje i da niko ne bude zadovoljan, mogla je samo da stimuliše bezbožnost i odsustvo vrednovanja. Pri sadašnjim uslovima nikom nije dato da se potpuno ostvari: ni grupe, ni pojedinci, ni tendencije; inertno se i uporno čuva status kvo. Već se zabavilo pod kojim okolnostima i uslovima, ko, kad i kako, praktično, može da dobije časopis ili da ga izgubi.

Časopis, kao institucija, kao glasilo i kao instrument javnog delovanja, potcenjen je danas pre svega materijalnim sredstvima koja dobija za obavljanje svoje funkcije. Ta sredstva ne dozvoljavaju

vaju mu ni blizu da se razvija do pune mere subjektivnih snaga koje okuplja. Društveno valorizovanje naučnog i umetničkog rada u časopisima putem honorara, ispod je svih normi nagradivanja prema radu u našoj društvenoj zajednici. Simbolične nagrade koje redakcije mogu da daju, ustale su jedan od najlošijih vidova nagradivanja: honorisanje po stranici kucanog teksta. Praksa: što više šlažnji — to više honorara, samo pogodu dilematizmu i dovodi u veoma neravnopravan položaj profesionalno bavljenje naukom i umetnošću. U dilemi: nenamerno stimulanje dilematizma ili je takvo da nužno da traži ozbiljne društvene svnesne snage moraju da budu odlične. Stanje u našoj nauci i umetnosti je takvo da mora nužno da traži ozbiljne društvene intervencije putem niza stimulansa, od kojih bi materijalni stimulansi bili samo jedan od nezaobilaznih. Časopisi danas sigurno spadaju u najelitnije i najefikasnije naučne i kulturne institucije. Poslednjih meseci čuo se podatak da šlažnja naučnog teksta izdarena u jednom institutu realno bude plaćena nekoliko miliona putem dotacija institutu, a u časopisima to je svega nekoliko hiljada dinara. Kad bi se isterale sve sične rezerve, ispalilo bi sigurno u mnogo slučajeva najelitnije i najcelishodnije da i časopisi sami nagrađuju naučno-istraživački rad. Sredstvima kojima danas raspolaze, čak ni oni najistaknutiji među njima, ne mogu ni da imaju ozbiljnijih naučnih i kulturnih inicijativa.

Niski tiraži časopisa pa prema tome i njihovi mali efekti najmanje su posledica rada pojedinih redakcija. Sve okolnosti, praktično, vode ili smanjivanju tiraža ili održavanju postojećeg stanja. U situaciji kad se gotovo svi odnose prema časopisu kao prema nužnom zlu, svako povećanje tiraža iziskivalo bi i od fondova i od izdavača samo nove troškove. Godinama se kod nas izgleda ne uvida da su časopisi sa malim tiražima ipak skupi, i da su oni sami, bez dugoročnijih ulaganja nesposobni da pređu granicu ekonomskog rentabiliteta. U celoj Srbiji ne postoji nijedna knjižara koja bi prodavala periodiku o predrečju koje bi je rasturalo da i ne govorimo. Mali tiraži časopisa nisu samo posledica njihovog sadržajnog profila, nego i loše organizacije rasturanja, propagande, odsustva neke globalnije komercijalne politike. Do gradova u unutrašnjosti oni skoro i ne dopiru.

Časopisi, kao što rekoh, nisu samo tvorci kulturne klime nego i njeni objekti. Pri ovako niskim tiražima ne može se računati na velike odjeka, a bez većih odjeka ne može biti ni pogodno stvaralačkoj atmosferi. Časopisi otvorki kakvi jesu služe nama koji u njima saradujemo, kako je rekao Slobodan Novaković, u ovoj istoj rubrici. Da bi postali i časopisi za publiku, potrebno je i da se ta publika stvara, a to zavisi već od opšte kulturne i prosvetne politike i od čitavog niza velikih društvenih i kulturnih problema koji nemaju konkretne i neposredne veze sa samim časopisima. Nedostednosti u sprovođenju privredne reforme i opšti principa kulturno-prosvetne politike, neudnečena shvatanja i nerazdradna samoupravna praksa u ovoj oblasti, sustižu se sa raznih strana i usporavaju ili onemogućavaju stvaralački zamah i tamo gde potencijalno može da ga bude.

IV

Proklamovani principi javnosti rada, otvorene idejne borbe i razvijanja stvaralačkih snaga, koji važe ne samo za Savez komunističke omladine Srbije, nego i za celinu, podrazumevaju jačanje uloge časopisa i njihovo sve aktivnije prisustvo u našem društvenom i kulturnom životu. Dihotomija između tih proklamovanih principa i stvarne situacije u kojoj se časopisi nalaze očigledna je; ali ni stvarajući, ni forumi i društvena tela ne daju ozbiljne znake da će se ona uskoro prevlađati.

U sadašnjoj situaciji ne postoji nešto što bi važno kao nepisani kodeks časopisne prakse. Slobode u izražavanju koje se stiču opštim razvojem samog sistema i celokupnom demokratizacijom našeg društvenog života, i s druge strane, slobode koje su stvarajući sami izvojevali, otvorili su u poslednje vreme problemi: šta je to borba mišljenja u našim uslovima, kako ostvariti pravo manjine na borbu za svoja mišljenja u sistemu demokratskog centralizma, kako obezbediti da se „zatvaranjem ventila“ liberalizam i birokratizam, ne zatvaraju ventili i progresivni i svežim idejama koje se izlažu riziku da budu subjuzane jednostavnim etiketiranjem. Diskusija o reorganizaciji Saveza komunistička koja je pokrenula sva ta pitanja i u ovoj oblasti, može da ostane u sferi opštih principa, bez svoje konkretne razrade, ako zaobiđe časopisnu praksu u njoj konkretnosti i ako ostavi potencijalna stvaralačka snaga da se ponašaju inertno i pasivno. Bojazan od mogućih devijacija nikako ne sme da stimuliše pasivizam i mrtvilo. Za revolucionarne društvene snage to su najveće devijacije koje ih mogu zadesiti. Pasivizam je u dobrom delu našeg časopisnog života nastajao iz bojazni da se negde ne pretera, da se nekom ne zameri, da se prikrivaju mišljenja, odnosno da se mišljenja ne daju da bi se obezbedila idanja čistota sa prilivom vodom izbacivano je često i dete. Ne shvata se još uvek dovoljno da pasivizam stvaralačkih snaga objektivno ide na ruku samo birokratiji.